

לשם²⁴. והרי ברור שאת דברי חז"ל בזה קיבל כשיחות של אגדה שאין להן הסמכות של דברי קבלה.

2. סטייה לשם פרשנות ופולמוס נגד קראי

את המאמר "מכל עץ הגן אכל תאכל" (בר' ב, טז) הוא מפרש כהקדמה בעלמא לאיסור האכילה מעץ הדעת, לא כדברים הצריכים לגופם. כדוגמות לכך הוא מביא פסוקים אחדים שנאמרו גם הם כהקדמה לצו שלאחריהם, והם: "ששת ימים תעבוד" (שמ' כ, ט); "שש שנים תזרע" (וי' כה, ג) וג'; "ואם בגפו יבא בגפו יצא" (שמ' כא, ג). ואילו במדרשי חז"ל נתפרשו שלשת הפסוקים הנ"ל כציוויים לגופם, והפסוק בבראשית כהיתר לאכול ממה שברא ה'²⁵. מאד יתכן שסטה כאן מדרשת חז"ל לפי מה שנראה לו בפשוטם של כתובים, אבל מן הדין לציין שבמקום אחר הסתייע בפירושו זה לשם הפרכת דברי ענו, מייסד הקראות.

בפירושו לשמות יט, ט: "וכ'טא ענון פי הדיא אלמוצ'ע כ'טאא בינא אנה זעם אן אלפסח לם יכן ישוא פי אלספוד ואנמא יכבב עלי אלנאר. וג'על חג'תה פי ד'לך [באן] קאל לו כאן אלמראד פי הדיא הו שוי פי אלספוד יכון קד קאל צלי ואמסך פלמא זאד צלי אש יג'ב אן יכון מענאה פי ד'לך הוא אן ישוא עלי ד'את [אלנאר]. ת'ם קאל וכמא אן יג'ב אן יכבב אלפסח עלי אלנאר כד'אך אלמצה יג'ב אן תכ'בו עלי אלנאר לא פי אלתנור. והדיא ממא ידל עלי גפלה וקלה בצרה בעאדאה מ'כ'אטבה אלכתאב. ואנא מבין ד'לך וכאשפה ואקול אן עאדה אלכתאב אדיא אראד ישתרט שרטא יקדם קבלה מקדמה כאן יסתגני מנהא, ליקדם בהא ד'לך אלשרט לאנא נג'דה פי עבד עברי אבתדי פקאל אם בגפו יבא בגפו יצא לעלמה במא סיקול בעדה אם אדניו יתן לו אשה פקדם אם בגפו לישרח עלי בעל אשה ויקויה. וכד'לך קאל איצ'א ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכה אבתדי לאנה סיקול ויום השביעי שבת. פכד'לך אבתדי פקאל ושש שנים תזרע את ארצך לעלמה אנה סיקול והשביעית תשמטנה ונטשתה!"

"ובמקום הזה שגה ענון שגיאה גסה, כי החליט שאין הפסח נצלה בשפוד אלא על האש ממש, הואיל ואמר הכתוב צלי אש, ולו רצה צלי בשפוד היה אומר רק צלי, בלי תוספת אש. ועוד אמר (ענון) וכשם שהפסח נצלה על האש כך צריך שהמצה תאפה על האש ממש, לא בתנור (מוסק). וזה מבליט את מיעוט ידיעתו בדרכי לשון המקרא, כמו שאבאר: בנוהג של הכתוב, כשהוא בא להציג איזה צו הוא מקדים לו דברים שאינם נחוצים לגופם, לשם הדגשה. כך אמר בעבד עברי 'אם בגפו וגו' כהקדמה ל'אם אדניו וגו'. וכן 'ששת ימים תעבד' וגו' כדי שיאמר אחריו 'יום השביעי שבת'; ו'שש שנים תזרע שדך' כהקדמה ל'השביעית תשמטנה'".

24 ר' דבריו להלן בעמ' 300.

25 ר' הערות 359—360 לבראשית.

3. סטיה מתוך עמדה תיאולוגית

חז"ל, כידוע, פירשו את הפסוקים בבראשית ב, טז—יז כרמז לשש מצוות שניתנו לאדם (ר' סנהדרין נו—נז).

אחרת אנו שומעים מפי רס"ג. בפירושו לפר' בחוקותי נאמר:

"לם לם ישרה פי אלתוראה אלת'ואב ואלעקאב אלד'י הו פי אלאכרה, פנג'יב עלי ד'לך קולין; אהדהמא עלי רסם אעאדתה ג'ל ועז אן יתרך שרת אלאשיא אלתי נסתדל עליהא באלעקל. וכד'י איצ'א וציתה לאדם לם יקול ויצו ה' על האדם אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך לא תרצח וג' לאן ד'לך מגרוסה פי אלעקל לאנא ראינא קד עאקב ולדה עלי ד'לך למא קתל קין אכ'וה עלמנא אנהם כאנו מנהיין מן אלקתל מגרוס פי אלעקל. וכד'לך אלעקליאת מת'ל אלט'לם ומא יגדי מגרי [ד'לך] למא קאל פי דור המבול כי מלאה הארץ חמס יעאקבהם עלי ד'לך ולם יאמר אדם ואולאדה בשי מן ד'לך בל קאל לה מכל עץ הגן וג' לאן ד'לך לא טריק אלי עלמה מן אלעקל [ואלשי אלד'י יצל אלי עלמה באלעקל] אחאלה פיה אלי אלעקל".

"ואם יאמר אדם מפני מה אין בתורה דבר מפורש בענין הגמול שבעולם הבא, נאמר לו שזה משתי סיבות; א. כי כך דרכו, יתב' ויתע', לא להזכיר דברים הידועים לנו מצד השכל, ולפרש רק דברים שאין עליהם הוכחה שכלית. כן לא נאמר בציווינו לאדם ויצו ה', אנכי ה' וגו', לא יהיה לך וגו', לא תרצח וגו', מחמת שדברים אלה נטועים בשכלנו²⁶, ומשראינו שענש את זרעו על הריגת אחיו ידענו שהיה מוזהר על כך על פי הכרת שכלו. והוא הדין ביתר המצוות השכליות, כגון גזל וחמס, מתוך שנאמר בדור המבול 'כי מלאה הארץ חמס', אפעלפי שלא ציוה לאדם במפורש. אבל אמר לו 'מכל עץ הגן' וגו' כי לדבר זה אין דרך מצד הכרת השכל. אבל בשכליים הסמיכהו על מה שבשכלו".

התעלם מדרשת חז"ל בפסוקי הצו לאדם לשם יישוב השאלה מפני מה לא נזכר הגמול שבעולם הבא בתורה ולשם הדגשת ההכרה השכלית בחלק מן המצוות.

ב. חלוקת המצוות

בגלל החשיבות המיוחדת שייחס הג' לחלוקת המצוות לשכליות ושמעיות, בפירושו, ובויכוחיו עם הקראים¹, אני מקצה לענין זה דיון מיוחד.

חלוקה זו, שיש לה יסוד במקורותינו העתיקים² הודגשה במיוחד בתורת המוסר של הכיתה המעתולית באיסלאם. הערכים המוסריים יש להם, לפי דעת המעתולה,

26 וכן באו"ד מאמר ט', פ"ב.

1 עיי' בפתיחת הג' לתורה, להלן עמ' 172 ובקטעים מכת אב ת ח צ י ל הג"ל, ובהקדמה לתרגום התורה, מהד' דרנבורג, עמ' 3 ואילך.

2 ר' דברינו להלן.

אלעלה פי כל מעלול בהא ואשרח¹¹⁶ אן ד'לך איצ'א לא יסתקים פי פראיצ'נא. וקיאס [אלפק]הא ותי אן תקאס אלהאד'תה באקרב שבההא אליהא ואכשף אן ד'לך לא יסיר פי שראיענא מע פסאדה פי נפסה אד' ליס חד מחדוד לאקרב אלתשבה ואבעדה. וקיאס אלמכ'אלפין והו אן יחכם לכל נוע במא ג'א פי אלשכ'ץ ולכל אלג'נס כמא ג'א פי אלנוע והד'א מא לא ת'באת לה פי חאל מן אלאחואל אד' יוג'ב אן יכון כל אנסאן כאתבא וכל אנסן קאיס לוג'ודנא אשכ'אצא בהד'יה אלאחואל בל יוג'ב אלתצ'אד לוג'ודנא אשכ'אצא באצ'דאד ד'לך. ואכשף איצ'א אן פראיצ'נא למא ראינאהא תפרק בין אחכאם אלאשיא אלמנתסבה אלי נוע ואחד ותסאוי בין אלאחכאם פי אלאשיא אלמנתסבה אלי נועין נץ אלנץ עלי בטלאן מא יתאולונה. וד'לך כמא פרקת¹¹⁷ בין שור ושה אלמסרוקין וקד ביעא והמא חיואן וסאות בין שור ושלמה אלמג'חודין פי אלודיעה ואחודהמא חיואן ואלאכ'ר נבאת. פענד ביאני ד'לך בל מן וקוף ד'י אלפהם עלי מא קדמתה האהנא יזול ג'מיע מא ידעונה וילתג'ון באלצ'רורה אלי אלרג'וע אלי אלבלק.

ומנהם מן יג'על אנכאר בעץ' אלאמה לה טענא עליה¹¹⁸ ולו כאן כמא יט'ן לכאן אנכאר בעצ'הא ללמכתוב טענא¹¹⁹ עליה איצ'א. ומנהם מן יג'על תכ'לף בעצ'הא ען חפט'ה טענא פיה ולו כאן כד'לך לכאן תכ'לף בעצ'הא ען חפט' אלמכתוב טענא פיה ואנמא אחכי מן כל תעלק באלטרף אליסיר ואתכל עלי מא יתפהמה אלנאט'ר פי כתאבנא הד'א. פד'לך¹²⁰ שרת אלת'לת'ה אלמעארף אלמעטיאת כמאל אלטאעה ללמומנין אלת'הי אלמעקול ואלמכתוב ואלמנקול.

ואד' קד אסתופית שרת עיון הדה אלת'לת'ה¹²¹ אלמעארף אלת'ה לא בד למפסר אלתוראה מן אלוקוף עליהא פארי אן אתבדע בתקדמה¹²² כיפיה תפסיר אלתוריה מע סאיר כתב אלאנביא ואקול: למא כאנת ארכאן מעאני הד'יה אלת'לת'ה אלמעארף אלמקדם ד'כרהא וכאן כל כלאם לא בד מן אן יקע פיה אלמחכם ואלמתשאבה אד' כל לגה עלי הד'יה אלבניה¹²³ הי מבניה וכאנת אלתוראה במת'ל ד'לך אד' נזלת¹²⁴ באחדי אללגאת וג'ב עלי כל מעבר להא אן יג'על מא ואפק אלמעלומאת אלת'ה קבלהא ואלמנקולאת אלת'ה בעדהא הי אלמהכמאת אלאלפאט' ויג'על כל מא כ'אלף אחדיהמא מתשאבהא. ואד'א זדת פי כשף ד'לך קלת ינבגי¹²⁵

116 מכאן שוב בכ"י וו מ.

117 אינו ב"ו מ.

118 חסר שם.

119 שוב גם ב"4 שונות 6.86.

120 שם: פד'אלך.

121 אינה ב"ו מ ובשונות 6.

122 ב"ו מ בתקדמיה.

123 שונות 6: אלבנא.

124 וו מ נפסק כאן.

125 ה: יג'ב.

לדי' אלעקל אן יאכיד' לכתאב אלתוריה אבדא בחק אלט'אהר מן אלפאט'ה אעני אלמשהור פי מא בין אהל לגתה ואלכת'יר אלאסתעמאל אד' כל כתאב אנמא את'בת לתצל מעאניה אלי קלב סאמעעה וצולא תאמא אלא אן יכון אלעלם אלחסי¹²⁶ או אלעקלי ורד משהור ד'לך אלקול יכון ד'לך אלמשהור איצ'א יצ'אד מכתובא אכ'רא מחכמא או יצ'אד את'רא מן אלאת'אר. פאד'א ראי אנה אן תרד ד'לך אלקול עלי אלמשהור מן לפט'ה אלבה אלאמר אלי אן יעתקד ואחדה מן הד'ה אלארבעה אלתי חכיתהא פיג'ב עליה אן יעלם אן ליס ד'לך אלקול עלי משהורה בל פיה לפט'ה או אלפאט' קד ג'אאת מג'יי אלמג'אז ואנהא אד'א וקף עליה אי צ'רב מן צ'רוב אלמג'אז הי חתי תרד אלי אלמחכם עאד ד'לך אלמכתוב אלי מואפקה אלמחסוס ואלמעקול ואלמכתוב אלאכ'ר ואלמאת'ור. ואסבק בעקב הד'א בתמת'יל מת'אלת' להד'א אלארבעה ואקול: ממא ינחאז אלי אלבאב אלאול אן אלתוראה תקול ויקרא האדם שם אשתו תוה כי היא היתה אם כל חי פאן תרכנא לפט'ה כל חי עלי משהורהא מן אלעמום כאברנא אלמחסוס אד' ד'לך יוג'ב אן יכון אלאסד ואלת'ור ואלחמאר וסא'יר אלחיואן בני חוה פלמא לם תכן חילה פידפע אלמחסוס אעתקדנא אן פי אלפסוק כלמה מצ'מרה בהא מא יואפק אלשאהד כמא סנשרת. וממא ינחאז אלי אלבאב אלת'אני קולה איצ'א' כי ייי אלהיך אש אכלה הוא. פאן אעתקדנא הד'א עלי אלט'אהר מן אללפט' אהאלה אלעקל ואפסדה לאן אלעקל יקצ'י באן כל נאר מחדת'ה לאנהא פקירה מחתאג'ה ואנהא תחתמל אלתגייר בעד קצ'אהא באן אלכ'אלק לא יג'וז עליה מן הד'א כל שי ולכן באעתקאד אן פי אלקול שיא מן אלמג'אז יואפק אלמעקול ללמכתוב. וממא ינחאז אלי אלבאב אלת'אלת' מת'ל קול אללה ג'ל ועז לא תנסו את ייי אלהיכם קול מחכמא פלמא קאל בעד ד'לך אכ'רג'ו אלעשור וזכו מאלכום עלמנא אן הד'ה הי לפט'ה מתשאבהה להא מעאני גיר משהור אללפט' בה תתכ'רג' חתי תואפק אלמחכם אלדי' פי אלתוריה עלי מא סנשרת ד'לך פי מוצ'עה.

וממא ינחאז אלי אלבאב אלד' קול אללה והו ינהא לא תבשל גדי בחלב אמו וג'אאת אלאת'אר בתחרים אכל כל לחם מע כל לבן פלמא כאנת אלאת'אר אנמא חמלהא חאמלוהא ען חס חסוה ומשאהדה שאהדוהא וג'ב אן גלתמס ללמכתוב תכ'ריג'א מן חית תג'וז אלאמה חתי יואפק את'אר אלאנביא וכמא סאביין פי וסט אלכתאב. ואנמא קדמת מן כל באב באלחרף אלואחד ליכון נמודג'א ומת'לא. פאד'א אסתעמל אלמפסר הד'ה אלמקדמאת עלי מא וצפת לם ישב עבארתה מן כ'טא אלתעמד ומן כ'טא אלהג'ום בגיר בצר. ולם יג'ר עליה אלא אלסוה אלדי' הו גיר מאמון אלא ממון עלם אללה אנמא לא יסוהון פאצטפהם רסלא פי מא עלם אנהם לא יולון פיה. פאד'א אסתחק אלפסוק או אלקצה אן ינקל מנהא קולא מן אלמשהור אלכת'יר אלאסתעמאל אלי אלמג'אז אלקליל אלאסתעמאל פינבגי אן לא יעתקד חרפא ולא כלמה מנהא מתג'ירא ען ט'אהר חתי יכון אלמג'יר לה ואלנאקל בצ'ירא

126 בשינות 6: אלחס.

ועכשיו שהשלמתי את פרושן של שלוש הידיעות האלה, שמפרש התורה מוכרח לעמוד עליהן, אני רואה חובה לעצמי להציע בהקדמה כיצד יש לפרש את התורה ושאר ספרי הנביאים. ואומר, כיון ששלוש הידיעות הנזכרות לעיל הן יסודות התנ"ך, ומאחר שכל מלה יש לה, בהכרח, או הוראה אחת או הוראות שונות, שהרי כל לשון בנויה בתבנית זו, ואף התורה כך, הואיל וניתנה באחת הלשונות¹²⁹, חובה מוטלת על המפרש לקבוע את כל המלים שהן בהסכם עם המושכלות הקודמות לה והמקובלות המאוחרות ממנה, כמלות בנות משמעות מוחלטת, ואת כל המלים שהן בסתירה עם אחד מהשנים הנזכרים (המושכל או המקובל) — כמלות בנות משמעות מפוקפקת. ובתוספת באורו של דבר זה אומר: מן המהוייב שבעל שכל יתפוס תמיד את ספר התורה לפי הפשט, המפורסם והרווח בין אנשי לשוננו, שהרי מגמת כל ספר היא שיגיעו עניניו אל לב השומע בשלמות, חוץ מאותם מקומות שבהם הידיעה המוחשית או השכלית מתנגדת לפרוש המפורסם של המאמר, או במקום שהפרוש המפורסם של המאמר הוא בסתירה לפסוק אחר, שמשמעותו מוחלטת, או לאחת מקבלות הנביאים. ואם הוא רואה שאם ישאיר מאמר זה לפי הפשט המפורסם של המלים, יגרום לו להאמין באחד מארבעה הדברים שהרציתי, עליו לדעת שאין המאמר ההוא כפי פשוטו המפורסם, אלא מכיל מלה או מלים הבאות על דרך ההעברה. וכשיכיר איזה דרך מדרכי ההעברה יש כאן, כדי להביא אותה (כלומר, את המלה הנדונה) לפרושה (האמתית), כי אז יהיה הכתוב ההוא בהסכם עם המוחש והמושכל, והכתוב השני, והמקובל.

ובעקבות ענין זה אקדים ואמשיל משלים לארבעה (סוגים) אלה ואומר: לסוג הראשון שייך מה שאמרה תורה¹³⁰: ויקרא האדם את אשתו חוה וגו'. אם נניח את הבטוי "כל חי" לפי הפשט המפורסם בהמון, אנו כופרים במוחש. שהרי זה יחייב שהארי ותשור והחמור ושאר החיות הם בני חוה. ומאחר שאין לדחות את המוחש בשום אופן, אנו אומרים שיש בפסוק זה מלה נסתרת שעל ידה יבוא (הפסוק) בהסכם עם הנראה, כמו שאבאר¹³¹. ולסוג השני שייך מאמר הכתוב¹³²: כי ייי אלהיך אש אכלה הוא. אם נניח שמאמר זה מתפדש לפי פשוטו, השכל יתנגד לזה, כי השכל מחייב שכל אש זקוקה ונצרכת ונתונה להשתנויות, ואילו הבורא נאצל מכל הדברים האלה. אבל כשאנו מניחים שהמאמר הזה נאמר בדרך ההשאלה¹³³, אז הכתוב הוא בהסכם עם חיוב השכל. והסוג השלישי; כגון מה שנאמר^{133*}: לא תנסו את ייי אלהיכם, והוא

129 ר' מש"כ בזה, במבוא, עמ' לח, מב.

130 בר' ג', כ'.

131 ר' להלן, עמ' 296. וגם בתפסיר תרגם: כל חי נאטק — כל חי מדבר, ועי' גם השגות ר' מבשר עמ' 97 ואילך.

132 דב' ד', כ"ד.

133 כמו שתרגם בתפסיר: לאו עקאב אללה רבך נאר: עונש ה' הוא כאש. והש' לזה או"ד מ"ב, פ"ז ומ"ז, פ"א.

*133 דב' ו', ט"ו.

מאמר שמשמעותו מסויימת, וכשנאמר במקום אחר ¹³⁴ הביאו את המעשר ותנו צדקה מהונכם ובחנוני נא בזאת. ידענו שהמלה הזאת (ובחנוני) אינה בת הוראה יחידה אלא יש לה גם פרוש שאינו מפורסם, ועל ידו יבוא המאמר בהסכם עם המאמר החד-משמעי (הקודם) כמו שנבאר במקומו ¹³⁵. ובסוג הרביעי, מה שאמרה תורה לא תבשל גדי בחלב אמו, ובאה הקבלה ואסרה לאכול כל בשר בכל חלב. ומכיון שהקבלה נמסרה על ידי אנשים שראו בעיניהם (את התנהגות הנביאים בענין זה) חובה עלינו שנבקש לכתוב זה פרוש בהתאם לאחד מדרכי ההעברה המקובלים באומה, ואז יהיה (הפסוק) בהסכם עם קבלת הנביאים, וכמו שעתיד אני לבאר באמצע הספר.

והקדמתי מכל סוג מלה אחת שתהיה לדוגמא ולמשל, וכשהמפרש ישתמש בהקדמות אילו, לפי מה שתארתי אותם, לא ישתבש פירושו על ידי שגיאות של זדון ושל גישה אל הענין בלא הבנה, ולא יארע לו אלא שגיאות שנגדן אין אדם בטוח, חוץ מאלה שאלהים בחר בהם להיות שליחיו מפני שהוא יודע בהם שלא ישגו ולא ישבשו את דברי שליחותם. ואם הפסוק או הפרשה, דורש להעביר איזה דבר מפירוש מפורסם ורווח לפירוש מטפורי ובלתי שכיח, מן הדין שלא יתפוס שום אות או מלה כיוצאת מפשטה עד שיהיה המעביר והמחליף בקי בדרכי ההעברה שבהם נעשה הדיבור הסתום מובן ומבורר ואזכור גם כן...

כמו שנאמר ¹³⁶ ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. וכמו שנאמר ¹³⁷ אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פושטים בגדינו. וחזרות כאלו באות רק אם יש לכל הפחות שתי מלים המפסיקות בין שני המאמרים, שאחד מהם מאמר החזרה.

והרביעי, המלה הממלאת שני מקומות, ודבר זה שגור במיוחד במלת 'לא', ככתוב ¹³⁸: מתן בסתר יכפה אף ושוחד בחיק המה עזה. רצונו לומר: יכפה חמה

134 מלאכי ג', ו'.

135 ר' ההתאמה בין שני הפסוקים האלה באו"ד מ"ז, פ"א (ר"ט), ולא כמו שאמר ר' הושעיא, תענית ט, א "לא תנסו את ה'... חוץ מזו שנא' הביאו את כל המעשר" וגו'.

136 אסתר ז', ה.

137 נחמיה ד', ז'. פסוקים אלה משמשים דוגמות להכפלת מלים מטעמים סגנוניים גרידא, והש' לזה דברי רבנו בפירושו לבר' ב', י"ט, ועי' גם ב'על תרגום רס"ג', עמ' 268—276, והכפלות מעין אלו נימנות גם בין המדות הפרשניות שסידר קרקסאני, בעקבות רס"ג, בראש פירושו הארוך לבראשית, ונתפרסמו ב"Qirqisani Studies להרטויג הירשפלד. והריב"ג מנה את הכפולות מסוג זה, בשער כ"ה של הרקמה, תחת הכותרת: 'ממה שהוסיף בו לנחך' וכ'. ודרכם של חז"ל שונה מזו, כי הם ביקשו לכפולות צורך ענייני, ר' מגילה ט"ז, א'; ויק"ר כ"ו, ה' ותנחומא אמור ג', כולם בשם ר' יוחנן אמר רשב"י, ועי' גם יבמות קי"ד, סע"א.

138 משלי כ"א, י"ד, ועי' בתרגום רבנו ובפי' ר' נחמיאש, מהד' רש"א פוזננסקי, לפס"ז. ועפ"י דברי רס"ג נתנסחה המדה הכ"ב בל"ב מדות המיוחסות לר"א בריוה"ג: "ממה שחבירו מוכיח עליו, כיצד מתן בסתר יכפה אף הקב"ה ושוחד בחיק יכפה חמה עזה", וכן פירשו את הפסוק הזה רש"י ואב"ע והרלב"ג (והקראי הדסי, אשכל הכופר נ"ט, ב')